

pregledni znanstveni članek
prejeto: 2001-10-15

UDK 323.15:341.234

NARODNE MANJŠINE V DRŽAVAH NASLEDNICAH NEKDANJE JUGOSLAVIJE IN VPLIV MADŽARSKE TER ITALIJANSKE MANJŠINE NA URESNIČEVANJE MANJŠINSKE ZAŠČITNE ZAKONODAJE V REPUBLIKI SLOVENIJI

Vladimir KLEMENČIČ
SI-1000 Ljubljana, Mucherjeva 1

Matjaž KLEMENČIČ
Univerza v Mariboru, Oddelek za zgodovino, SI-2000 Maribor, Koroška Cesta 160

IZVLEČEK

Manjšinske skupnosti, ali kakorkoli že imenujemo to skupino prebivalcev, morajo v vsakodnevnem življenju aktivno braniti svojo identiteto. Pri tem se morajo zavzemati zlasti za svojo zaščito in preživetje, obenem pa aktivno sodelovati pri oblikovanju in sprejemanju pravnih in realnih zaščitnih ukrepov, ki jih izpolnjujejo države, v katerih omenjene manjšinske skupnosti živijo. Manjšinske skupnosti uživajo različne ravni zaščite. V prvem delu prispevka avtorja razpravljata o problematiki avtohtonih in alohtonih etničnih skupnostih v državah naslednicah nekdanje Jugoslavije v devetdesetih letih 20. stoletja. Nato pa obravnavata vpliv madžarske in italijanske manjšine na manjšinsko zaščitno zakonodajo v Republiki Sloveniji ter njeno implementacijo kot tudi vlogo članov italijanske ter madžarske manjšine pri implementaciji zgoraj omenjene zakonodaje.

Ključne besede: nekdanja Jugoslavija, manjšinska zaščitna zakonodaja, italijanska manjšina, madžarska manjšina

MINORANZE NAZIONALI NEGLI STATI SUCCESSORI DELL'EX JUGOSLAVIA E INFLUENZA DELLE MINORANZE UNGHERESE E ITALIANA SULL'ATTUAZIONE DELLA NORMATIVA MINORITARIA NELLA REPUBBLICA DI SLOVENIA

SINTESI

Le comunità nazionali, o in qualsiasi altro modo sia chiamato questo gruppo di cittadini, sono costrette a difendere attivamente la propria identità nella vita quotidiana. Devono preoccuparsi in primo luogo della propria tutela e sopravvivenza, e, nel contempo, collaborare attivamente alla stesura e all'accoglimento delle misure di tutela giuridiche e reali, praticate dagli Stati in cui vivono. Le comunità minoritarie godono di vari gradi di tutela. Nella prima parte del contributo, gli autori dissertano sulla problematica delle comunità etniche autoctone e alloctone negli Stati successori dell'ex Jugoslavia negli anni Novanta del XX secolo. Poi prendono in esame l'influenza che hanno avuto le minoranze ungherese e italiana sulla normativa minoritaria nella Repubblica di Slovenia, la sua implementazione, ed il ruolo in quest'ambito delle due minoranze.

Parole chiave: ex Jugoslavia, normativa minoritaria, minoranza italiana, minoranza ungherese

UVOD

Manjšinske skupnosti, ali kakorkoli že imenujemo to skupino prebivalcev, morajo v vsakodnevnem življenju aktivno braniti svojo identiteto. Pri tem se morajo zavzemati zlasti za svojo zaščito in preživetje, obenem pa aktivno sodelovati pri oblikovanju in sprejemanju pravnih in realnih zaščitnih ukrepov, ki jih izpolnjujejo države, v katerih manjšinske skupnosti živijo (Phillips, 1997, XI-XII).

V Evropi, še posebno pa v vzhodni srednji Evropi, imamo opraviti z dvema oblikama manjšinskih skupnosti: z avtohtonimi in alohtonimi oziroma priseljenjskimi manjšinskimi skupnostmi. Avtohtone manjšinske skupnosti, ki so rezultat sprememb političnih meja, lahko označujemo tudi z izrazom narodna oziroma nacionalna manjšina. V Ustavi Jugoslavije iz leta 1974 so bile definirane kot narodnosti (Ustava SFRJ, 1974), saj naj bi izraz manjšina pomenil nekaj manj vrednega. Politiki in ideologi oziroma avtorji omenjene Ustave so s tem želeli dokazati, da so tudi narodnosti pomemben del družbe.

Manjšinske skupnosti uživajo različne ravni zaščite. Ideologije centraliziranih držav, ki so prevladovala v vzhodni srednji Evropi, so v glavnem zagovarjale asimilacijo narodnih manjšin, kar naj bi vodilo v združevanje ljudstev, ki so živela na ozemlju ene države, v en narod. Zato so bila obmejna območja, poseljena s pripadniki narodnih manjšin, pod vplivom omenjenih ideologij v večini primerov gospodarsko slabše razvita in v glavnem agrarna.

To so bila tudi območja, kamor so vlade novoustanovljenih srednje- in vzhodnoevropskih držav po prvi svetovni vojni pošiljale uradništvo in vojsko, ki so ju sestavljali pripadniki večinskega naroda. Če pa so se ta območja industrializirala, so tudi novozaposleni v glavnem pripadali večinski narodni skupnosti. Tako se je uresničevala ideologija asimilacije oziroma politike narodnih držav vzhodne srednje Evrope. Zaradi tega je prišlo na območjih avtohtone poselitve narodnih manjšin na eni strani do hitrega upadanja števila deleža pripadnikov narodnih manjšin, na drugi pa do hitre rasti števila in deleža pripadnikov večinskega naroda.

Vzporedno z asimilacijo so si nacionalne države močno prizadevale na vse načine zmanjšati število in delež pripadnikov manjšin na obmejnih območjih. To so skušale na eni strani doseči s prikrivanjem statističnih podatkov o dejanskem številu in deležu pripadnikov narodnih manjšin na obmejnih območjih, na drugi strani pa z zaviranjem gospodarskega razvoja obmejnih območij, ki so v večini primerov ostala nerazvita in infrastrukturno slabo opremljena. Poleg tega pa so državne oblasti močno favorizirale pripadnike večinskega naroda, zlasti pri pridobivanju služb. Zaradi vseh navedenih dejstev so se bili člani manjšinskih skupnosti prisiljeni izseljevati iz prostorov svoje avtohtone poselitve, s čimer so bili še bolj izpostavljeni procesom asimilacije. (Klemenčič, V., 1993, 207-214).

Rezultat omenjenih procesov je bilo dejansko zmanjševanje števila ljudi, ki so pripadali manjšinskim etničnim skupnostim. Zaradi tega je skozi različna zgodovinska obdobja prihajalo do številnih konfliktov med posameznimi narodnimi skupnostmi in državami in celo do oboroženih spopadov (na primer v devetdesetih letih 20. stoletja med novoustanovljenimi balkanskimi državami), ki so imeli en sam cilj – spremembo poteka meje na narodnostno mešanih ozemljih.

Po drugi svetovni vojni so se spori okrog manjšinskih vprašanj na eni strani v razmerah hladne vojne zelo zaostri, na drugi pa so vlade posameznih držav skušale doseči vsaj minimum pravne zaščite manjšinskih skupnosti. Seveda je prihajalo v teh procesih do velikih razlik med posameznimi državami. Medtem ko so nekatere države le obljubljale zaščito manjšin, pa so druge skušale to vprašanje reševati s sprejetjem "pozitivne" zakonodaje. Za primer velja navesti mirovne sporazume z Italijo po prvi in drugi svetovni vojni, Londonski sporazum iz leta 1954, ustavo Republike Italije ter Zakon o zaščiti slovenske manjšine v Italiji (Norme, 2001), ki je bil februarja 2001 sprejet v italijanskem parlamentu. V tem smislu velja omeniti tudi saintgermainsko mirovno pogodbo z republiko Avstrijo po prvi svetovni vojni, 7. člen državne pogodbe z Republiko Avstrijo in različne poskuse avstrijskega parlamenta, da bi uzakonil pravice manjšin in da bi Avstrija izpolnila določila 7. člena.

V tem okviru je treba omeniti tudi jugoslovanske ustave po letu 1961, v katerih so izražena prizadevanja za rešitev zapletenih odnosov med različnimi narodi Jugoslavije, kakor tudi za zaščito narodnih manjšin, ki jih je jugoslovanska ustava iz leta 1974 preimenovala v narodnosti.

Položaj narodnih manjšin v državah naslednicah nekdanje Jugoslavije

Devetdeseta leta 20. stoletja so pomenila novo obdobje v alpsko-jadranski regiji, ki sta jo zaznamovala razpad Jugoslavije in ustanavljanje novih nacionalnih držav na tem prostoru. V novoustanovljenih narodnih državah so nastale nekatere nove narodne manjšine, spremenil pa se je tudi status pripadnikov posameznih narodov nekdanje skupne države.

Odnosi med Republiko Slovenijo in njenima avtohtonima manjšinama (madžarsko in italijansko) so ostali skoraj nespremenjeni in tudi pravni status obeh manjšin se ni spremenil. Madžari in Italijani v Sloveniji so ohranili vse politične in posebne manjšinske pravice.

Ko je Slovenija postala neodvisna država, so ljudje, ki so se priselili v Slovenijo v šestdesetih in sedemdesetih 20. stoletja iz drugih nekdanjih jugoslovanskih republik, dobili državljanstvo in vse politične pravice državljana v demokratični državi (Klemenčič, M., 1994, 9-34). Ti Hrvati, Srbi, Muslimani, Makedonci itd. so uporabili te pravice, kot na primer pravico do združevanja (Ustava

RS, 1991; Temeljna ustavna listina, 1991), in ustanovili svoja različna društva. Srbi, Albanci in Muslimani se prav tako združujejo v svoji pravoslavni cerkvi, zgrajeni v Ljubljani v tridesetih letih 20. stoletja, ali pa v mošeji, zgrajeni v Ljubljani v sedemdesetih letih 20. stoletja.

Do veliko večjih sprememb statusa nekaterih skupin prebivalstva kot v Sloveniji pa je ob priznanju neodvisnosti prišlo na območju Hrvaške. Srbi na Hrvaškem so – glede na vse hrvaške ustave, sprejete po drugi svetovni vojni – imeli do osamosvojitve te nekdanje jugoslovanske republike status enega od konstitutivnih narodov Hrvaške, po osamosvojitvi Hrvaške pa so skupaj z drugimi narodnimi manjšinami tudi oni postali njena narodna manjšina. Pri tem je treba tudi opozoriti, da hrvaška zakonodaja ne razlikuje med avtohtonimi in alohtonimi manjšinami (Mazowiecki, 1994). Ravno zaradi te spremembe statusa je leta 1990 prišlo do upora dela srbskega prebivalstva na Hrvaškem, ki je živelo na etnično mešanem območju ob bosanski in srbski meji (več kot polovica Srbov na Hrvaškem je takrat živel zunaj teh območij, v glavnem v velikih mestih). Upor je kmalu prerasel v vojno med novoustanovljeno hrvaško državo in ostankom Jugoslavije, rezultat katere so bila množična etnična čiščenja. Na začetku so srbski uporniki prisilili Hrvate k izseljevanju iz zasedenih območij Hrvaške, nato pa so bili sredi devetdesetih let prisiljeni k izselitvi uporni Srbi ob ponovni hrvaških zasedbi okupiranih območij (Vresk, Turnock, 1999, 124-125).

V Bosni in Hercegovini so živeli trije narodi, ki so glede na ustavo Socialistične republike Bosne in Hercegovine bili njeni konstitutivni narodi: Muslimani, Srbi in Hrvati. Ko je bil na začetku devetdesetih let 20. stoletja izveden referendum za neodvisnost Bosne in Hercegovine, so se Muslimani in Hrvati izrekli za, Srbi pa so bili proti neodvisnosti te nekdanje jugoslovanske republike, kar je pomenilo uvod v več let trajajočo vojno med armadami treh narodov Bosne in Hercegovine. Rezultat teh bojev so danes etnično skoraj povsem očiščena območja, številni begunci in razseljene osebe, ki se ne morejo vrniti na svoje domove, in v dve entiteti razdeljena Bosna in Hercegovina – v Republiko Srbsko in v bošnjaško-muslimansko Federacijo Bosne in Hercegovine (Allcock, Norris, 1999, 60-63).

Mednacionalni odnosi so precej zapleteni tudi na območju "Nekdanje jugoslovanske republike Makedonije", kjer so oboroženi spopadi večjega obsega med oboroženimi Albanci in makedonsko vojsko izbruhnili šele leta 2001. Tako se Albanci, ki v Makedoniji sestavljajo tretjino prebivalstva in imajo status narodne manjšine, še danes bojujejo za svoje manjšinske pravice, še posebej za pravice na področju izobraževanja, kot na primer za priznanje univerze, v kateri bi bila albanščina edini učni jezik (Allcock, 1999, 158-162). V sporazum med predstavniki albanskih in makedonskih političnih strank, ki je bil podpisan avgusta 2001, so vključene zahteve albanske manjšine za spremembo makedonske

ustave, po katerih bi naj bila albanščina uradni jezik na narodnostno mešanih območjih, kjer delež albanskega prebivalstva presega 20-odstotni delež. Po omenjenem sporazumu bi naj se povečal tudi delež policistov albanske narodnosti (Jokič, 2001).

V ostanku nekdanje Jugoslavije oziroma v Zvezni republiki Jugoslaviji, ki jo sestavljata republiki Srbija in Črna gora, so pravice narodnih manjšin kršene tako na pravnem področju kakor tudi v praksi. Republika Srbija je pravno in dejansko ukinila avtonomijo pokrajin Kosovo in Vojvodina. Gre za pokrajini, kjer Albanci (na Kosovu) sestavljajo večino (več kot 82%), Madžari in druge manjšine (v Vojvodini) pa skoraj polovico skupnega števila prebivalstva. Kršenje pravic narodnih manjšin je v devetdesetih letih 20. st. na Kosovu preraslo v pravo etnično čiščenje (Rady, Szajkovski, 1997, 251-253), v katerem so se Srbi poskušali znebiti Albancev, bežečih v sosednje države. Etnično čiščenje albanskega prebivalstva je ustavila šele vojaška intervencija članic severnoatlantske vojaške zveze (NATO) in omogočila Albancem vrnitev na svoje domove. Po NATO-vi zasedbi Kosova pa se je izselila večina srbskega in črnogorskega prebivalstva, kar seveda ni bil cilj posredovanja – cilj je bil seveda omogočiti mirno sožitje vseh narodov, ki so živeli na Kosovu (Kronologija kosovskega zapleta, 1999; 60 dni Natovih napadov, 1999).

V Evropi v obdobju do druge svetovne vojne le teoretično vemo za obstoj in zaščitne ukrepe za zaščito klasičnih ali avtohtonih manjšinskih skupnosti. V primeru Slovenije gre pri tem za Madžare, Italijane ter Nemce na Štajerskem in Kočevskem, v Italiji za Nemce, Ladine, Slovence ter Furlane, na Hrvaškem za Srbe, Italijane in Rusine, v Avstriji za Slovence, Hrvate in Čehe ter na Madžarskem za Slovence, Hrvate, Nemce in Srbe.

Vpliv italijanske in madžarske manjšine na sprejetje in uresničevanje zaščitnih manjšinskih zakonov v Sloveniji

Na začetku smo zapisali, da *"... morajo manjšinske skupnosti ... v vsakodnevem življenju aktivno braniti svojo identiteto. Pri tem se morajo zavzemati zlasti za svojo zaščito in preživetje, obenem pa aktivno sodelovati pri oblikovanju in sprejemanju pravnih in realnih zaščitnih ukrepov, ki jih uresničujejo države, v katerih manjšinske skupnosti živijo"*. V nadaljevanju te razprave pa bomo skušali potrditi te navedbe na primeru Italijanov in Madžarov, ki žive v Republiki Sloveniji.

Po podatkih Ljudskega štetja iz leta 1991 je na narodnostno mešanem ozemlju v Slovenski Istri živelo 2.575 pripadnikov italijanske manjšine ali 4,2% skupnega števila prebivalstva tega ozemlja. Zunaj narodnostno mešanega ozemlja je v Republiki Sloveniji živelo še 489 Italijanov. Glede na podatke Ljudskega štetja iz leta 1991 je na narodnostno mešanem ozemlju avtohtone poselitve Madžarov v Sloveniji živelo 7.128 Madžarov, kar je nekaj več kot polovica vsega prebivalstva

tega ozemlja. Še 509 Madžarov pa je živel zunaj narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju (ki je do leta 1918 pripadalo ogrski polovici avstro-ogrske monarhije), 866 Madžarov pa je živel v drugih krajih Slovenije (Komac, 1999, 16-37).

Ta dvojezična oziroma narodnostno mešana ozemlja se, spričo dvojezičnih krajevnih in drugih napisov, že po zunanem videzu ločijo od drugih območij Republike Slovenije. Dvojezičnost pa ni omejena le na krajevne table in napise na uradnih zgradbah (sodišča, ustanove, zavodi itd.), marveč se nanaša tudi na reklamne napise na stavbah zasebnih podjetij in podjetij v državni lasti (Pravilnik o določanju imen naselij, 1980; Zakon o imenovanju naselij, 1980).

Na narodnostno mešanem območju so – ne glede na narodnostno pripadnost – dvojezični tudi osebni dokumenti. Razen osebnih izkaznic in potnih listov (oba dokumenta sta trojezična: v slovenščini, angleščini ter italijanščini ali madžarščini) so dvojezična še vozniška dovoljenja, dokumenti o lastništvu in zavarovanju avtomobilov, zdravstvene izkaznice in vojaške izkaznice (Komac, 1999, 43).

Dvojezičnost je predvidena tudi v različnih pravnih in upravnih postopkih, če stranka, sodelujoča v postopku, živi na narodnostno mešanem ozemlju in uporablja italijanski ali madžarski jezik. V tem primeru so sodišča in druge upravne ustanove dolžne zagotoviti enakopravnost jezikov. Vsi postopki so lahko opravljeni tudi enojezično, če stranka oziroma stranke v postopku uporabljajo isti jezik. V tem primeru lahko postopek poteka le v slovenskem, italijanskem ali pa v madžarskem jeziku. Ta praksa velja tudi za ustanove (kot so na primer višja sodišča), ki imajo svoj sedež zunaj narodnostno mešanega ozemlja. Seveda pa morajo člani manjšinskih skupnosti pred postopkom zahtevati uporabo svojega jezika. Tudi drugi administrativni postopki in korespondenca morajo biti, če stranke to zahtevajo, opravljeni v jezikih obeh manjšin. Uslužbencem, ki vodijo postopke v jezikih manjšin, priznava država zaradi njihovega znanja italijanščine oziroma madžarščine pravico do višjih plač (Zakon o sodiščih, 1994; Zakon o notariatu, 1994; Zakon o državnem tožilstvu, 1994).

Člani italijanske in madžarske manjšine imajo na narodnostno mešanih območjih tudi pravico uporabe svojih jezikov v občinskih upravah oziroma administraciji. Pri tem gre zlasti za pravico izvoljenega člana občinskega ali mestnega sveta ter drugih uradnikov, da uporabljajo svoj materni jezik v občinskih svetih, komisijah in odborih, kakor tudi za pravico članov narodnih manjšin, da uporabljajo materni jezik v stikih z uradi lokalne skupnosti (Komac, 1999, 44-45). Treba pa je poudariti, da je ta pravica zagotovljena le na papirju, saj je dejanska uporaba teh pravic odvisna od vsakodnevnih prakse voljenih teles oziroma drugih državljanov.

Podobno je pravica do maternega jezika pripadnikom manjšin zagotovljena tudi v okviru katoliške

oziroma evangeličanske Cerkve, saj tudi obe Cerkvi zahtevata od duhovnikov, ki delajo na dvojezičnih območjih, poleg slovenščine tudi znanje madžarščine oziroma italijanščine. Tako potekajo verski obredi tako v evangeličanskih kot tudi v katoliških cerkvah enkrat tedensko v madžarščini oziroma v italijanščini. Ob tem je zanimivo, da so duhovniki le Slovenci, saj v tem trenutku ni katoliških oziroma evangeličanskih duhovnikov, ki bi bili iz vrst italijanske ali madžarske manjšine (Komac, 1999, 45).

Slovenija pripadnikom svojih avtohtonih manjšin udejanja tudi pravico do izobrazbe v njihovem maternem jeziku. Tako je na narodnostno mešanem območju v Prekmurju v veljavi obvezni dvojezični šolski sistem, na dvojezičnem območju ob Slovenski obali pa je uveljavljen sistem enojezičnega italijanskega šolstva za člane italijanske etnične skupnosti, kar je rezultat dveh popolnoma različnih zgodovinskih situacij. Mednarodno pravne obveze Slovenije do šolanja pripadnikov narodnih manjšin v njihovem jeziku je mogoče najti v: (1) *Posebni statut* Memoranduma o soglasju iz leta 1954 (Memorandum of Understanding, 1954), točki b in c 4. člena; (2) Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenske manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji (Sporazum, 1993); (3) *Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin* (=Framework Convention for the Protection of National Minorities), členi 12–14; *Evropska listina za regionalne in manjšinske jezike* (=European Charter for Regional or Minority Languages), 8. člen.

Tako imamo v skladu z manjšinsko zakonodajo, ki ureja področje vzgoje in izobraževanja (Zakon o vzgoji in izobraževanju, 1982), na narodnostno mešanem območju Prekmurja 11 dvojezičnih vrtcev (v šolskem letu 1997/98 jih je obiskovalo 505 otrok), 5 centralnih dvojezičnih osnovnih šol (s 1.020 učenci), 6 podružničnih dvojezičnih osnovnih šol (z okrog 140 učenci) in eno dvojezično srednjo šolo, ki jo je v šolskem letu 1997/98 obiskovalo 338 dijakov. V omenjenih vrtcih in šolah, ki zaposlujejo okrog 130 učiteljev, sta slovenski in madžarski jezik enakopravno zastopana v učnem procesu. Omeniti je treba, da so v učnem programu dodane še vsebine iz madžarske zgodovine, kulture in geografije. Dvojezična je tudi večina šolskih knjig, slovenski in madžarski jezik pa se enakopravno uporabljata tudi v šolski administraciji in v javnih odnosih ter stikih s starši (Komac, 1999, 46-47).

Za člane italijanske narodne manjšine so razvili enojezični šolski sistem. V šolskem letu 1997/98 je obiskovalo otroške vrtce z italijanskim jezikom 127 otrok, 526 učencev je obiskovalo 9 centralnih in podružničnih osnovnih šol, na treh srednjih šolah pa se je šolalo 319 dijakov. V šolah z italijanskim učnim jezikom je italijanščina tudi jezik občevarjanja s starši in administracije. V teh šolah je slovenski jezik kot predmet obvezen, prav tako pa je na ozemlju italijanske avtohtone

tone poselitve italijanščina učni predmet v slovenskih šolah. Šole z italijanskim jezikom niso zaprte institucije, ki bi bile omejene le na člane italijanske manjšine. O tem, katero šolo bo obiskoval kdo od otrok, odločajo njihovi starši. Tako že sedaj obiskuje italijanske šole kar precej otrok, katerih materni jezik ni italijanščina (Komac, 1999, 47-49).

Med pomembnimi pravicami narodnih manjšin je tudi pravica do informiranja v maternem jeziku (Zakon o javnih glasilih, 1994). Tako že od leta 1958 izhaja za člane madžarske narodne manjšine tednik *Népujság*. Ob koncu 90. let 20. stoletja je ta neodvisni časnik izhajal v nakladi 2.000 izvodov in imel 1.600 naročnikov. Njegovi uredniki pripravijo vsako leto (že od leta 1960 dalje) tudi almanah *Naptár*, leta 1986 pa so objavili tudi prvi literarni in kulturni dodatek *Murataj*. Ta izhaja od leta 1988 naprej kot samostojna literarna revija. Med sredstvi informiranja velja omeniti tudi radijski program v madžarskem jeziku. Osemurni program v madžarskem jeziku pripravlja lendavski studio, ki je vključen v sistem nacionalne radio-televizije kot posebna enota (Statut RTV, 1995). V madžarskem jeziku poteka tudi tridesetminutna oddaja Hidak-Mostovi, ki je na sporedu dvakrat tedensko na slovenski nacionalni televiziji. Njen namen je informirati gledalce o dogodkih v okviru madžarske narodne manjšine. Ob tem je treba omeniti, da je slovenska nacionalna televizija leta 1993 zgradila v bližini Lendave tudi poseben oddajnik, ki omogoča prebivalcem Prekmurja kvalitetno spremljanje programov madžarskega radia in televizije (Komac, 1999, 51-52).

Tudi radijska in televizijska postaja, ki oddajata v italijanskem jeziku, delujeta v okviru nacionalne radio-televizije, vendar pa imajo široko avtonomijo tako v programskih kakor tudi v organizacijskih zadevah (Statut RTV, 1995). Radijska postaja (ustanovljena leta 1949) oddaja 14 ur, televizijska (ustanovljena leta 1971) pa 11 ur programa v italijanščini in eno uro v slovenščini. V glavnem so to informativne oddaje za italijansko prebivalstvo Slovenije in Hrvaške. Člani italijanske manjšine v Sloveniji ter na Hrvaškem imajo tudi svoje tiskane medije. Izdajatelj časopisov in druge periodike v italijanskem jeziku je Edit, ki ima svoj sedež na Reki na Hrvaškem in posebno dopisništvo v Kopru. Njihova osrednja publikacija je dnevnik *La Voce del popolo*, ki izhaja v 3.750 izvodih (od tega jih okrog 300 distribuirajo v Sloveniji). Edit izdaja tednik *Panorama* (okrog 2.200 izvodov, od tega distribuiranih 600 v Sloveniji), trimesečno literarno revijo *La Battana* (1000 izvodov, od tega distribuiranih 50 v Sloveniji) in otroško revijo *Arcobaleno*, ki izhaja v 2.200 izvodih (od tega 350 distribuiranih v Sloveniji). Republika Slovenija podpira izdajo tiskanih publikacij s precejšnjimi finančnimi sredstvi; znesek sestavlja 20% celotne vsote, ki jo za te aktivnosti namenja Republika Hrvaška (Komac, 1999, 52-53).

Pripadnikom italijanske in madžarske manjšine pripada tudi pravica do svojega lastnega kulturnega razvoja

(Zakon o kulturi, 1994). Tako so ob raznih oblikah pomoči in na pobudo pripadnikov obeh manjšin ustanovili šest italijanskih in dvaindvajset madžarskih kulturnih društev (Komac, 1999, 53-54).

Slovenska zakonodaja omogoča tako izobraževalnim, kulturnim in znanstvenim ustanovam manjšin kot tudi posameznim pripadnikom manjšin pravico do neomejenih stikov s posamezniki ter organizacijami njihovih matičnih narodov. Obe manjšini imata tudi ustavno pravico izobešanja svojih zastav na območjih avtohtone poselitve (Zakon o grbu, zastavi in himni RS, 1994). Od leta 1991 so te zastave identične z zastavami Republike Italije in Madžarske (pred letom 1991 je rdeča zvezda na italijanski zastavi simbolizirala razlike v političnih sistemih med SFRJ in Republiko Italijo).

Republika Slovenija zagotavlja pripadnikom obeh manjšin tudi pravico do enakopravnega gospodarskega razvoja. Ureditev, ki jo je sprejela na tem področju, lahko uvrstimo v okvir tako imenovane "pozitivne diskriminacije". Z njo se je obvezala, da bo 2,5% sredstev, ki se zberejo iz naslova kupnine na podlagi zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij, namenila izključno za ustvarjanje gospodarskih temeljev za obe avtohtoni narodni manjšini. Tako zbrani denar, ki je proporcionalno razdeljen med obe manjšini, uporabljajo za razvoj kmetijstva, dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, za razvoj malega gospodarstva in za investicije v druge proizvodne ali servisne dejavnosti (Komac, 1999, 56-57).

Volilna zakonodaja, ki izhaja iz Ustave Republike Slovenije, daje pripadnikom italijanske in madžarske manjšine na eni strani pravico do dveh poslancev v državnem zboru, na drugi pa do predstavnikov v lokalni samoupravi (občinskih svetnikov). V 90-članskem državnem zboru sta v skladu z 80. členom Ustave Republike Slovenije za vsako od obeh avtohtonih narodnih manjšin rezervirana po en sedež. Predstavnik italijanske narodnosti izvolijo vsi pripadniki italijanske manjšine, predstavnik madžarske narodnosti pa vsi pripadniki madžarske manjšine, ki imajo volilno pravico, ne glede na to, ali živijo na narodnostno mešanih območjih ali drugih območjih Republike Slovenije. Poleg obeh manjšinskih poslancev deluje v državnem zboru tudi stalna komisija za manjšine, kot ena od štirih stalnih komisij (Zakon o evidenci volilne pravice, 1992; Zakon o volitvah v državni zbor, 1992).

Analogne rešitvam na državni ravni je volilna pravica pripadnikov narodnih manjšin določena tudi za izvolitev predstavnikov v občinske svete. Zakon o lokalni samoupravi iz leta 1993 predvideva, da mora na narodnostno mešanih območjih imeti manjšinska skupnost najmanj enega predstavnika v občinskem svetu. Njihovo število določajo statuti posameznih občin oziroma mestnih občin.

Posebno vprašanje se odpira tudi glede obsega mandata manjšinskega poslanca. Z drugimi besedami: ali je mandat manjšinskega svetnika ali državnozbornega po-

slanca omejen le na zadeve, ki se ukvarjajo z vprašanji manjšin, ali lahko takšen poslanec deluje tudi kot "navaden" poslanec oziroma svetnik. S tem vprašanjem se je moralo ukvarjati tudi Ustavno sodišče Republike Slovenije, ki je odločilo, da so manjšinski poslanci v državnem zboru enakopravni drugim članom in kot takšni lahko odločajo o vseh zadevah. Omenjeno vprašanje je bilo aktualno zlasti v obdobju med letoma 1996 in 2000, ko sta, spričo majhne razlike med številom poslancev leve in desnice, predstavnika manjšin lahko odločala o tem, kdo oziroma katera opcija bo v vladi.

Ustava Republike Slovenije tudi vsebuje določilo, da državni zbor ne sme brez pristanka predstavnikov manjšin sprejeti nobenega zakona, ki bi se nanašal na manjšinska vprašanja. Enako soglasje manjšinskih predstavnikov o manjšinskih zadevah velja tudi za sprejemanje kakršnihkoli odločitev na občinski ravni, kar je uzakonjeno s statuti občin na narodnostno mešanih območjih (Kovac, 1999, 57-64).

Samoupravne narodne skupnosti, ki predstavljajo osrednje manjšinske politične skupnosti, so bile ustanovljene v vsaki občini, v kateri živijo pripadniki avtohtonih narodnih manjšin (Zakon o SNS, 1994). Občinske samoupravne narodne skupnosti se nadalje združujejo v italijansko oziroma madžarsko samoupravno narodno skupnost. Obe skupnosti sta partnerja v odnosih z državnimi ustanovami Republike Slovenije. Samoupravne narodne skupnosti predlagajo državnemu zboru, vladi in drugim vladnim telesom vse predloge, pobude in mnenja v okviru svojih pristojnosti. Pred odločitvijo državnih teles o zadevah, ki se nanašajo na status narodnih manjšin, morajo ta telesa pridobiti mnenje samoupravnih narodnih skupnosti. Podobno velja tudi na lokalni ravni.

Samoupravne narodne skupnosti imajo tudi pravico do sodelovanja s svojimi matičnimi narodi in državami, s člani narodnih skupnosti v drugih državah in z mednarodnimi organizacijami, ter sodelujejo v pripravi mednarodnih sporazumov, ki se nanašajo na njihov status na lokalni, meddržavni ali celo mednarodni ravni (Zakon o SNS, 1994).

Treba pa je tudi poudariti, da imajo člani narodnih manjšin kot državljani Republike Slovenije pravico, da so člani posameznih političnih strank večinskega naroda in da volijo in so izvoljeni tudi v okviru strankarskih list kandidatov večinskega naroda.

Ob mejah članic držav Evropske skupnosti kot tudi držav pridruženih članih žive – kot je to tudi primer v Sloveniji – številne narodne manjšine. Vendar pa marsikatera od teh regij še vedno ni prešla okvirov nacionalnih ekonomij, ki so bile zaprte za zunanje vplive. Zato je infrastruktura na teh obmejnih območjih slabo razvita, narodne manjšine pa še vedno ne uživajo vseh pravic in enakopravnosti v vseh sferah družbenega in ekonomskega življenja. Zato tudi še vedno ne morejo uporabiti vseh možnosti, ki jih ponuja čezmejno sodelovanje. Tudi to je razlog, da so državne meje oziroma

nacionalne meje še vedno ovira v procesih evropskega sodelovanja in združevanja (Klemenčič, V., Genorio, 1993, 323-333).

Ohranjanje narodne pripadnosti pri alohtonih narodnih skupnostih

Medtem ko so avtohtone narodne skupnosti rezultat spreminjanja meja, pa so alohtone ali priseljske narodne skupnosti rezultat migracij pripadnikov ene izmed narodnih skupnosti na ozemlja druge narodne skupnosti ali naroda, ki živi na določenem območju. Te skupine so se selile bodisi v okviru istega kontinenta ali pa iz enega na drug kontinent. V znanstveni literaturi so te skupine pogosto definirane kot "etnične skupine", v najnovejši literaturi pa tudi kot diaspore (Klemenčič, M., 1999a, 43-58; 1999b; Prevelakis, 1996). Evropski raziskovalci doslej niso posvečali veliko pozornosti tem skupinam, kar povzroča probleme že v terminologiji.

V okviru prve faze tako imenovanih novih masovnih preseljevanj (v 19. in prvi polovici 20. stoletja) so te skupine na območjih priselitve oblikovale tako imenovane "etnične naselbine", kar velja še posebej za prvo in drugo generacijo priseljencev. Izoblikovale so si tudi svojo infrastrukturo z etničnimi župnijami, narodnimi domovi in bratskimi podpornimi organizacijami, marsikje pa tudi z lastnimi radijskimi postajami in časopisi. Tudi te "etnične skupnosti" so zgradile svojo lastno ekonomsko bazo, ki so jo kasneje uporabile za ohranjanje svoje identitete (Klemenčič, M., 1987, 77-84; 1995, 131-263). Organizacije omenjenih skupnosti delujejo brez kakršnekoli državne pomoči, pa naj gre za države priselitve ali pa za države izselitve. Priseljske skupnosti dobivajo finančno podporo le za specifične projekte, kot na primer za objavlanje publikacij in etničnega časopisa, za nekatere kulturne aktivnosti ali za delovanje etničnih radijskih postaj. Seveda pa člani teh priseljskih skupnosti uživajo tudi vse človekove pravice na področju socialne varnosti in ekonomije.

Z razvojem modernih tehnologij so se povečale tudi možnosti teh skupnosti za bolj svobodno komunikacijo z ljudmi iz regij oziroma dežel priselitve. Le-te z nekaterimi akcijami dajejo občasno podporo izdajateljski dejavnosti ali posameznim kulturnim društvom, ali pa organizirajo posebne jezikovne poletne šole za mlajše generacije otrok (vnukov) tistih, ki so zapustili svoje domovine.

Zanimivo je, da se ta struktura ohranja v okviru priseljskih skupnosti še naprej, in to kljub dejstvu, da se je večina njihovih članov tretje generacije jezikovno že povsem asimilirala (seveda poznamo kar nekaj izjem v tem pravilu). Člani teh narodnih skupnosti sodelujejo tudi v migracijskih procesih v metropolitanskih regijah, tako da včasih oblikujejo na obrobju velemest nova etnična jedra (na primer v Združenih državah Amerike na vzhodu clevelandske metropolitanske regije ali pa kot rezultat selitev starih migrantskih skupnosti na Floridi).

Zgodba alohtonih narodnih skupnosti je pomembna tudi za Slovenijo, kjer živi poleg obeh avtohtonih narodnih manjšin kar nekaj etničnih priseljenjskih skupnosti. Te lahko preživijo v demokratičnih družbah, kot to dokazuje anglosaksonski model, še posebej na temelju samoorganiziranja.

Čeprav je bilo od prve svetovne vojne dalje sprejetih precej formalnih ukrepov za zaščito in ohranitev manj-

šinskih skupnosti, pa le-tem v glavnem ni uspelo ustaviti procesov asimilacije v novoustanovljenih državah. To velja tako za države, ki so nastale po prvi svetovni vojni, kakor za nove avtohtone manjšine, ki so takrat nastajale ob spremembah državnih meja. Podobne ugotovitve veljajo tudi za čas po drugi svetovni vojni kot tudi za novoustanovljene narodne države, ki so zrasle na razvalinah večnacionalnih držav v 90. letih 20. stoletja.

ETHNIC MINORITIES IN THE SUCCESSOR-STATES OF THE FORMER YUGOSLAVIA AND THE IMPACT OF THE HUNGARIAN AND ITALIAN MINORITIES ON THE MINORITY PROTECTION LAW IN SLOVENIA

Vladimir KLEMENČIČ

SI-1000 Ljubljana, Mucherjeva 1

Matjaz KLEMENČIČ

University of Maribor, Department of History, SI-2000 Maribor, Koroška Cesta 160

SUMMARY

Ethnic minority groups all over the world, whatever we name them, have to be active and to prove themselves in daily lives for their protection and survival; that in addition to the legal and real protective measures by the States in which they live. In Europe, but especially in Central-Eastern Europe, we differ between autochthonous (indigenous) and allochthonous or migrant ethnic minority groups.

The autochthonous ethnic minorities in Central Eastern Europe and in most cases elsewhere in the world are the result of political border changes. They are defined as national minorities. The national minorities enjoy different levels of protection; in most cases they live in the border regions, on the other side of the frontier that borders to their own nation-state. The ideology of centralized nation-state prevailed in East-Central Europe, i.e. the ideology of forceful assimilation of the national minorities which would result in unification of the peoples who live in the territory of one nation-state into one people or nation. This led to conflicts, even to armed conflicts and wars, in the region during World War I and after it, World War II and after it in the Alps-Adriatic region and in the nineties of the 20th century between the newly established Balkan states. All these armed conflicts were aimed at the border changes. In question were, and are, the borders in ethnically mixed territories, and so every border change leads to new battles and armed conflicts, considering that border changes do not lead to a final solution of the conflict. In the first part of the paper the authors discuss autochthonous and allochthonous ethnic group situation in the successor-states of the former Yugoslavia in the 1990's. The last part of the paper deals with The Impact of the Hungarian and Italian Minorities on the Minority Protection Law in Slovenia. In ethnically mixed territory of Slovene Istra live, according to the 1991 census, 2,557 Italians, or 4.2% of the entire population in the territory, while outside this territory in the Republic of Slovenia live additional 489 Italians. In ethnically mixed territory of autochthonous settling by the Hungarians in Slovenia there used to live, according to the 1991 census, 7,200 Hungarians, which is a little more than a half of all inhabitants of this territory; in addition to the 7,200 Hungarians, 509 Hungarians lived outside this ethnically mixed territory, i.e. in Prekmurje in the north-eastern part of Slovenia. Elsewhere in Slovenia there live additional 866 Hungarians. The authors of the paper are discussing the minority protection laws and their implementation in Slovenia as well as the roles played by the member of the Italian and Hungarian ethnic minorities in the implementation of the above mentioned laws and measures.

Key words: Former Yugoslavia, Minority Protection Laws, Italian Minority, Hungarian Minority

LITERATURA

60 dni Natovih napadov (1999): 60 dni Natovih napadov. ZRJ ne popušča. Delo, l. 46, št. 118 (25. maj). Ljubljana, 8.

Allcock, J. B. (1999): Macedonia. V: Turnock, D., Carter, W. F. (ed.): The States of Eastern Europe, vol. II. South-Eastern Europe. Aldershot-Brookfield-Singapore-Sydney, Ashgate, 141-166.

Allcock, J. B., Norris, H. T. (1999): Bosnia and Hercegovina. V: Turnock, D., Carter, W. F. (ed.): The States of Eastern Europe, vol. II. South-Eastern Europe. Aldershot-Brookfield-Singapore-Sydney, Ashgate, 55-70.

Deklaracija (1991): Deklaracija ob neodvisnosti. Uradni list RS, št. 1/91. Ljubljana.

Jokič, B. (2001): Zgodovinski korak k miru in Evropi. Delo, l. 43, št. 186 (14. avgust). Ljubljana, 1.

- Klemenčič, M. (1987):** Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji: naseljevanje zemljepisna razprostranjenost in odnos ameriških Slovencev do stare domovine od sredine 19. stoletja da konca druge svetovne vojne. Maribor, Založba Obzorja.
- Klemenčič, M. (1992):** Slovenia at the Crossroads of the Nineties: From the First Multiparty Elections and the Declaration of Independence to Membership in the Council of Europe. *Slovene Studies*, 14, 1. Columbus, OH, Society for Slovene Studies, 9-34.
- Klemenčič, M. (1995):** Slovenes of Cleveland: The Creation of a New Nation and a New World Community: Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio. Novo mesto, Dolenjska založba.
- Klemenčič, M. (1999a):** Slovenia as a part of a United Europe in the political philosophy of Slovene emigrants from Louis Adamic to Miha Krek. V: Gantar Godina, I. (ed.): *Intelektualci v diaspori: zbornik referatov simpozija 100. obletnica rojstva Louisa Adamiča-Intelektualci v diaspori Portorož, Slovenija, 1.-5. septembra 1998*. Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo, 43-58.
- Klemenčič, M. (1999b):** Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado in San Franciscu, Kalifornija. Celovec-Ljubljana-Dunaj, Mohorjeva založba.
- Klemenčič, V. (1993):** National minorities as an element of the demographic and spatial structure of the Alpine-Adriatic-Pannonian region. *GeoJournal*, 30, 3. Boston-Dordrecht-London, Kluwer Academic Publishers, 207-214.
- Klemenčič, V., Genorio, R. (1993):** The new state of Slovenia and its function within the frame of Europe. *Geo Journal*, 30, 3. Boston-Dordrecht-London, Kluwer Academic Publishers, 323-333.
- Komac, M. (1999):** Protection of ethnic communities in the Republic of Slovenia. Ljubljana, Institute for Ethnic Studies.
- Kronologija kosovskega zapleta (1999):** Kronologija kosovskega zapleta. Delo, I. 46, št. 69 (25. marec). Ljubljana, 5.
- Mazowiecki, T. (ed.) (1994):** Situation of Human Rights in the Territory of Former Yugoslavia. Fifth Periodic Report, UN document E/CN.4/1994/47. Luxembourg, 8-20.
- Memorandum of Understanding (1954):** Special statute of the Memorandum of Understanding (Posebni statut Memoranduma o soglasju. 5. oktobra 1954). London.
- Norme (2001):** Norme a tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli-Venezia Giulia, legge 23. febbraio 2001. *Gazzetta ufficiale della Repubblica italiana*, 8. marzo 2001. Roma, 38.
- Phillips, A. (1997):** Preface. *World Directory of Minorities*. London, Minority Rights Group International, VIII-XIII.
- Pravilnik o določanju imen naselij (1980):** Pravilnik o določanju imen naselij in ulic ter o označevanju naselij, ulic in stavb. Uradni list SRS, št. 11/80. Ljubljana.
- Prevelakis, G. (ed.) (1996):** *Le reseaux des diasporas*. Nicosia, Kykem.
- Rady, M., Szajkowski, B. (1997):** *Central and Eastern Europe – Yugoslavia (Serbia and Montenegro)*. *World Directory of Minorities*. London, Minority Rights Group International, 250-255.
- Sporazum (1993):** Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenske manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji. Uradni list RS, št. 6/93. Ljubljana.
- Statut RTV (1995):** Statut Javnega zavoda Radio-televizije Slovenija. Uradni list RS, št. 66/95. Ljubljana.
- Temeljna ustavna listina (1991):** Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Uradni list RS, št. 1/91. Ljubljana.
- Ustava RS (1991):** Ustava Republike Slovenije. Uradni list RS, št. 33/91. Ljubljana.
- Ustava SFRJ (1974):** Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije. Beograd, Center za samoupravno normativno dejavnost.
- Vresk, M., Turnock, D. (1999):** Croatia. V: Turnock, D., Carter, W. F. (ed.): *The States of Eastern Europe, vol. II. South-Eastern Europe*. Aldershot-Brookfield-Singapore-Sydney, Ashgate, 115-140.
- Zakon o državnem tožilstvu (1994):** Zakon o državnem tožilstvu. Uradni list RS, št. 63/94. Ljubljana.
- Zakon o evidenci volilne pravice (1992):** Zakon o evidenci volilne pravice. Uradni list RS, št. 46/92. Ljubljana.
- Zakon o grbu, zastavi in himni RS (1994):** Zakon o grbu, zastavi in himni Republike Slovenije ter o slovenski narodni zastavi. Uradni list RS, št. 67/94. Ljubljana.
- Zakon o imenovanju naselij (1980):** Zakon o imenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb. Uradni list SRS, št. 8/80. Ljubljana.
- Zakon o javnih glasilih (1994):** Zakon o javnih glasilih. Uradni list RS, št. 18/94. Ljubljana.
- Zakon o kulturi (1994):** Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture. Uradni list RS, št. 75/94. Ljubljana.
- Zakon o lokalni samoupravi (1993):** Zakon o lokalni samoupravi. Uradni list RS, št. 72/93. Ljubljana.
- Zakon o notariatu (1994):** Zakon o notariatu. Uradni list RS, št. 13/94, 48/94. Ljubljana.
- Zakon o SNS (1994):** Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih. Uradni list RS, št. 65/94. Ljubljana.
- Zakon o sodiščih (1994):** Zakon o sodiščih. Uradni list RS, št. 19/94. Ljubljana.
- Zakon o volitvah v državni zbor (1992):** Zakon o volitvah v državni zbor. Uradni list RS, št. 44/92. Ljubljana.
- Zakon o vzgoji in izobraževanju (1982):** Zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja. Uradni list SRS, št. 12/82. Ljubljana.